
Мариан Георгиев / Marian Georgiev

22 СЕПТЕМВРИ 1908: НЕЗАВИСИМИ
ПОЛИТИЧЕСКИ, ЗАВИСИМИ ФИНАНСОВО

*September 22nd 1908: Political independent,
financial dependent*

Summary: *The Bulgarian governments were facing two very important issues after The Liberation from 1878 : to accomplish The Unification of Bulgaria and to announce The Independence. The settlement of the first issue led to the war with Serbia. Attempts to proclaim The Independence had been made since 1897.*

At the beginning of 1908 Alexandar Malinov became the prime minister of Bulgaria. The main aim to his government was the accomplishment of The Independence. But Bulgarian Declaration of Independence on September 22nd 1908 infringed on Great Powers's interests and Turkey demanded financial compensations. To avoid military conflict, the Bulgarian diplomacy was forced to begin a negotiations with European banks for a loan. French banks gave their permission but with many attached conditions.

Russia came into the picture at that moment. The foreign minister of Russia-Alexandar Izvolski offered a financial plan. According to this plan Russia took the debt to Turkey and Bulgaria transferred its tribute payments – 82 million levas over 75 years – to Russia. Bulgaria kept the right to pay the whole amount of its debt at once if it had such opportunity. The contract for the loan was signed with the Russian government, it was not over international control and this released Bulgaria of obligations to other European countries.

Alexander Izvolski helped the Bulgarian and Turkey governments to come to an agreement and on April 6th 1909 was signed the final protocol for The Bulgarian Declaration of Independence. At this moment in Peterburg was signed the contract for a loan of 82 million levas. Russian financial plan was realized. Bulgaria increased its external debt and became financial dependent from Russia. But at the same time Bulgaria apperared on the international political stage as an independent country.

Key words and terms: *Unification, Independence, credit policy, “Pariba”, The Triple Entente, Triple Alliance, collective loan*

Въпросът за международните отношения от края на XIX и началото на XX век заема централно място в модерната българска историография. След Освобождението от 1878 г. пред българските правителства стоят за решаване два изключително важни въпроса – Съединението на Княжество България и Източна Румелия, и обявяването на българската независимост. Реализирането на първия въпрос се оказва по-трудно преодолимото политическо препятствие и кулминира с избухването на военния конфликт със Сърбия, при който българ-

ската армия извоюва своя първи военен триумф. Що се отнася до решаването на втория въпрос, опити за обявяване на независимостта са правени още през 1897 г. по време на управлението на Константин Стоилов. Двадесет години по-късно българската дипломация се стреми на всяка цена да избегне войната с Турция. Като си дава сметка за реалния баланс на силите, Фердинанд изиграва идеално своята роля, вслушвайки се в съветите на Петербург, като се стреми на всяка цена да предотврати една нежелана военна кампания. Той знае много добре, че в следващите години войната с Турция ще се превърне в историческа необходимост, но през 1908 г. избухването на такъв военен конфликт би бил пагубен за младата българска държава.

Съставеното на 16.01.1908 г. правителство на Демократическата партия начело с Александър Малинов определя като своя основна задача постигането на независимостта на страната¹. Няколко месеца по-късно кабинетът правилно разчита създалата се обстановка (младотурският преврат, инцидентът Гешов, намерението на Австро-Унгария за анексия на Босна и Херцеговина) и предприема сериозна стъпка срещу Берлинския договор. Обявена е независимостта на България, като този акт предизвиква поредна източна криза, по времето на която дипломатията обвързва своите действия с кредитната политика на Франция и Русия.

Актът от 22.09.1908 г. засяга интересите на Великите сили като кредитори, както и интересите на Османската империя. Високата порта предявява финансови искания. Според Цветана Тодорова, България следва да изплати на Турция 18 657 651 турски лири или 429 млн. франка². Петър Горанов отбелязва сумата от 650 млн. франка, като акцентира на факта, че тя превишава 5 пъти бюджета на страната и нейното изплащане би довело до стопанска разруха³. Турция подкрепя своите претенции с мобилизация на армията и скъсване на търговските отношения. България е изправена пред трудната задача да уважи финансовите заявки на европейските кредитори.

В този момент поведението на френските банки е от много важно значение, тъй като държавата вече е сключила заеми с тях през 1902, 1904 и 1907 г. на обща стойност 350 млн. лева⁴. Дипломатическият представител в Париж Димитър Станчов е ангажиран със задачата на водене на преговори за сключване на пореден заем с цел удовлетворяване финансовите искания на Турция. Най-голямата френска банка „Париба“ изисква като гаранция държавни приходи и предлага дългът да бъде под международен контрол. Този план е разработен под ръководството на френския финансов министър Жозеф Кайо и е напълно съгласуван с Министерството на външните работи.

Всъщност Франция прави предложение на Великите сили за колективен заем към България, водейки се от намерението си да облекчи своите финанси, като същевременно задържи позициите си в България. Париж прави реверанси и на двата политически блока, надявайки се на бъдещи дивиденди в други аспекти. Тези негови ходове всъщност засягат независимостта на България във финансово отношение. Българският премиер нарежда на Димитър Станчов да преустанови преговорите.

На 9 декември 1908 г. външният министър ген. Паприков изпраща Окръжно до българските дипломатически агенти в Париж, Лондон, Санкт Петербург, Берлин, Виена, Рим и Цариград за позицията на България в преговорите с Османската империя⁵. Великите сили са уведомени, че България има готовност да заплати сумата от 82 млн. лв. срещу признаване на независимостта. Министърът на вътрешните работи Михаил Такев заминава за Париж с цел преговори за нов кредит. Франция отново твърдо застава зад своите интереси. „Париба“ и френското правителство декларират, че могат да предоставят на България кредит от 100 млн. франка, но поставят редица условия. Те изискват намаляване на военния бюджет, както и при подписването на договора да фигурира страна от Антантата. Това цели едно бъдещо обвързване на България с този военно-политически блок.

Идва моментът на намеса на руската дипломация. Страхувайки се от евентуално сближаване между България и Австро-Унгария, руският външен министър Александър Изволски предлага нов финансов план. Според него Русия изплаща на Турция сумата от 125 млн. франка като я приспада от задълженията, които Цариград има към нея за загубите от войната през 1877–1878 г.

По време на управлението на Стефан Стамболов (1887–1894) се наблюдава рязко влошаване на руско-българските отношения⁶. Ето защо Русия е изправена пред труден избор, който е свързан със сключването на неизгоден за самата нея заем към българското правителство. За сметка на това в Петербург се надяват на радикално подобряване на българо-руските дипломатически отношения.

Въпросът за обявяването на независимостта и нейното международно признаване заема сериозно място в българската историография. Той привлича вниманието на редица историци, които са единодушни, че този акт ще даде възможност на Петербург да се намеси в глобален аспект при решаването на геополитическите проблеми в Европейския Югоизток. Лично цар Фердинанд е готов да преглътне засилването на руското влияние, надявайки се, че с акта на независимостта ще успее да закрепил своите силно разклатени вътрешнополитически позиции. Той знае много добре, че съдбата на една малка държава, каквато е България, е в силна зависимост от волята на Великите сили и прави своя верен избор, залагайки на Русия.

Предложението е удовлетворително за България – дотогава тя не е сключвала заеми при толкова добри за нея условия. В телеграма от 17 януари 1909 г. до генерал Стефан Паприков българският дипломатически агент в Петербург Димитър Цоков определя руската оферта като „крайно изгодно предложение“⁷. На 24 януари управляващият българското дипломатическо агентство в Цариград Минчо Несторов изпраща телеграма, в която уведомява за принципното съгласие на Османската империя с финансовото предложение на Русия⁸. Българската дипломация се обединява около мнението, че в настоящия момент единствено тази финансова сделка ще спаси България от тежките условия на парижките банкери. Освен това правителството преценява, че така ще постигне

признаване на независимостта на основата на своята принципна позиция да не плаща повече от 82 млн. лева.

На 14 март 1909 г. министърът на външните работи ген. Стефан Паприков и финансовият министър Иван Салабашев заминават за Русия. Започват преговори по проекта за кредит. Великите сили и „Париба“ вече са приели руското предложение. Те обаче настояват руското правителство да наложи върху външния дълг на България политически контрол от страна на Съглашението. Българските делегати протестират срещу подобни претенции и уведомяват Александър Малинов, „че финансовият въпрос може да доведе работата до скъсване“⁹. Александър Изволски ги уверява, че руското правителство отхвърля идеята за международен контрол и политически гаранции.

На 28 март е обявен конкретният проект на договора: сключва се заем за 82 млн. лева с лихва 4,75% и срок на издължаване 75 години. България си запазва правото да изплати при възможност наведнъж целият дълг. Правителството в София прави предложение на Петербург да се упомене в руско-турския протокол, че 40 млн. лева са предвидени за обезщетяване на Компанията за експлоатация на Източните железници, като се уточни, че сумата трябва да бъде поделена между Компанията и Турция.

Под натиска на страните от Антантата Турция също приема по принцип руското предложение. Тя преценява, че то е изгодно за нея, тъй като предлага допустим от нея размер на обезщетение и защото позволява да ликвидира част от задълженията си към Русия. Приемането на руското предложение веднага намалява напрежението между България и Турция и българското правителство изпраща министъра на търговията и земеделието Андрей Ляпчев за преговори в Цариград.

С посредничеството си в българо-турския спор Русия се стреми да отложи, нежеланата от нея в този момент, евентуална война на Балканите и да предотврати вмъкването на България в Тройния съюз. Разбира се руската дипломатия работи за да привлече България в орбитата на Антантата. Освен това по този начин Петербург възстановява и засилва влиянието си над българското правителство като не е маловажен и факта, че предложението ще създаде сред българското общество силно настроение в полза на Русия.

Същевременно българското правителство сключва единствен по рода си заем. Той е интересен с факта, че е подписан с руското правителство и това дава възможност банквите задължения да не се обвързват с принудителни мерки. Липсата на международен контрол освобождава България от задължение към другите европейски страни. Русия не изисква гаранции, като нейният жест в посока облекчаване на финансовото положение на България е още един плюс към възможността Петербург да възвърне своето влияние в страната.

Със съдействието на Александър Изволски българското и турското правителство се споразумяват и на 6 април 1909 г. се подписва окончателният протокол за признаване независимостта на България¹⁰. По същото време в Петербург Александър Изволски и Иван Салабашев подписват договора за

заем от 82 млн. лева. Финансовият план на Русия намира пълна реализация, а кабинетът Малинов сключва единствен по характера си кредит. Припомняйки си събитията по-късно Иван Салабашев пише: „Това бе един бляскав резултат, с който аз се гордея... С този заем Русия направи извънредно голяма услуга на България.”

Подписаният правителствен заем спомага клаузата за васалитет на България да бъде заличена от международните отношения. Увеличава се външният дълг на България и държавата е в известна финансова зависимост от Русия. Същевременно обаче страната излиза на международната сцена като независима държава, придобиваща още 300 км железопътни линии, добре функционираща система на пощите, както и пристанища и съоръжения на черноморския бряг. Все още обаче не е взето окончателно решение за режима на капитулациите. Нещо повече гениалният политически ход на Фердинанд и правителството на Александър Малинов превръщат в следващите години България в търсен партньор в международните отношения въпреки нестройната структура на балканската международна система¹¹. Българската дипломация успява да избегне военния конфликт с Турция. Това дава необходимото време за завършване модернизацията на армията. По-нататък именно тя ще може да се представи по достоен начин през годините на тежки военни изпитания.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Дамянов, С.** Франция и кризата в турско-българските отношения (1908–1909) – В: Великите сили и балканските взаимоотношения в края на XIX и началото на XX век. София: БАН, 1982, с. 256.

² **Иванов, М., Д. Вачков, Цв. Тодорова.** История на външния държавен дълг на България, 1878–1900 г. София: БНБ, 2009, с. 118.

³ **Горанов, П.** Извоюване независимостта на България. Велико Търново, 1986, с. 135.

⁴ **Дамянов, С.** Цит. съч., с. 258.

⁵ ЦДА, ф. 176К, оп. 2, а.е. 6, л. 131–140.

⁶ **Стефанов, Г.** Международни отношения и външна политика на България 1879 – 1970. София, 1977, с. 72.

⁷ ЦДА, ф. 176К, оп. 2, а.е. 8, л. 156.

⁸ ЦДА, ф. 176 К, оп. 2, а.е. 8, л. 197.

⁹ ЦДА, ф. 176К, оп. 2, а.е. 10, л. 100–101.

¹⁰ **Тодорова, Цв.** Обявяване независимостта на България през 1908 г. и политиката на империалистическите сили. София, 1960.

¹¹ **Грънчаров, Ст.** Към въпроса за отношенията между България и балканските страни (1900 – 1903). София, 1982.